

Botos Balázs

A ciprusi gazdaság sokarcúsága

The Multiplicity of the Cypriot Economy

ÖSSZEFOGLALÁS

A cikk áttekinti az elmúlt évek gazdaságpolitikai lépéseit, amelyek meghatározzák Ciprus jelenlegi gazdasági helyzetét. A csőd elől menekülő ország hat éve kötött megállapodást az EU-val és az IMF-fel, de ennek következményei máig társadalmi feszültségeket szítanak. Az aktuális gazdasági helyzetkép egyébként ellentmondásos, mivel a javuló költségvetési adatok mellett máig igen magas a bankokban a rossz hitelek aránya, és kevés változás látszik a reálgazdaságot illetően is. A 2011-ben felfedezett offshore gázvagyonhoz fűződő remények ugyan továbbélnek, de a realizálás igen lassan halad előre, ráadásul a sziget megosztottságának ténye ezen a területen is konfliktusokat szül.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: E52, G33, H6, L95

Kulcsszavak: Ciprus, haircut, gazdaságpolitika, versenyképesség, földgázvagyon, hitelállomány

SUMMARY

The article reviews the economy policy of the past few years, which determines the current state of the economy in Cyprus. In order to avoid bankruptcy, six years ago the country signed an agreement with the EU and the IMF, but the consequences have still been causing social tensions to this very date. The current situation is contradictory: improving budget data is accompanied by a high number of non-performing loans in banks, and there is little change in the real economy. Although the hopes related to offshore gas assets, discovered in 2011, still survive, realization is very slow, and the division of the island gives rise to conflicts in this area, too.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: E52, G33, H6, L95

Keywords: Cyprus, haircut, economy policy, competitiveness, gas assets, loans

DR. BOTOS BALÁZS, volt ciprusi nagykövet (botos530@gmail.com).

Ciprus sokarcúságáról az idegenforgalmi kiadványok – tegyük hozzá, jogosan – ódákat zengenek. Az ország gazdasági és politikai helyzetének megítélése már korántsem ilyen egyértelmű. Pontosabban, a politikai helyzet jellemzése látszólag kevésbé bonyolult, hiszen az országon belül stabilitás van, ugyanakkor a legfájdalmasabb területen, a szigetország újraegyesítésének kérdésében évtizedek óta nincs előrehaladás. A gazdasági helyzet összetettebb, és a hat évvel ezelőtti mélypont után most pozitív és negatív jeleket egyaránt fel lehet fedezni. A következőkben áttekintjük a közelmúlt és a jelen azon gazdaságpolitikai történéseit, amelyek segíthetik a szigetország jelenlegi gazdasági helyzetét illető tisztánlátást, röviden utalva csak a szükséges politikai tényezőkre.

MI TÖRTÉNT HAT ÉVE?

Az Európai Bizottság 2012. májusi országjelentése Ciprus „igen súlyos” gazdasági egyensúlytalanságait emelte ki, és további intézkedéseket sürgetett a túlzott deficit csökkentése érdekében. A gondok hátterében banki oldalról a nem prudens hitelkihelyezések, a rossz hitelek óriási volumene álltak, nem utolsósorban a ciprusi bankok masszív részvétele a görög adósságleírásban, költségvetési oldalról pedig a magas adósság szint fenyegette leginkább a gazdasági egyensúlyt. Egy 2012. évi cikkben kifejtett véleményem szerint egyre valószínűbbnek tűnt, hogy Ciprusnak is igénybe kell vennie az EU mentőcsomagját (Botos, 2012).

A jóslat bevált, az erről folyó tárgyalások 2012 második felében megkezdődtek. A kérelem benyújtása és a megállapodás aláírása között kilenc hónap telt el,

és eközben a helyzet egyre romlott. Végül is Ciprus kapott 10 milliárd eurót (a kért 17 milliárd euró helyett), és a különbözetet – minden korábbi segélycsomagtól eltérően – a szigetországnak saját magának kellett kitermelni. De milyen forrásokból, és milyen következményekkel? 2013. március 25-én az azóta már megszűnt Laiki Bank betéteseire arra ébredtek, hogy 100 ezer euró feletti megtakarításaik az előző éjszaka alatt az utolsó centig elvesztek. Hat évvel később, 2019-ben az áldozatok még mindig azt remélik, hogy bírósági vagy kormányzati döntések alapján visszakapják a pénzüket vagy legalábbis annak egy részét.

2013 márciusában a ciprusi kormány és az Eurogroup közötti hosszadalmas és szövevényes tárgyalások következményeként a Laiki Bankban levő betétek 100 ezer eurón felüli része teljesen elveszett, míg a Bank of Cyprusban a 100 ezer euró feletti betétek 47,5 százaléka jutott erre a sorsra. Mindez része volt annak a megállapodásnak, az ún. „bailout” szerződésnek, amelyet a csőd elől menekülő ország kénytelen volt az EU és az IMF nyomására elfogadni. A ciprusi Pénzügyminisztérium legutóbbi adatai szerint az elveszett betétek összege 7,7 milliárd eurót tett ki, míg a banki részvényekké konvertált értékpapírok nominális értéke 1,2 milliárd euró volt.

A veszteséget szenvedett betétesek a kezdeti – és eredménytelen – tüntetések után elkezdték keresni annak a lehetőségét, hogy jogi úton lépjenek fel pénzüik visszaszerzése és a felelősök számonkérése érdekében. Miután a ciprusi Legfelsőbb Bíróság 2013 nyarán mintegy 3000 beadványt utasított el a témában, a betétesek megalakították a Laiki Betéteseinek Szövetségét (rövidített neve: SYKALA),

amelynek ma 4500 regisztrált tagja van. A SYKALA deklarált célja: segíteni a szerrintük jogtalan akció révén a tagoktól ellopott pénz visszaigénylését és a felelősök számonkérését. Mintegy 10 ezer károsult kért eddig segítséget vagy tanácsot a szövetségtől, amelynek rendezvényein tömegek vesznek részt.

A SYKALA egyszerre indított eljárásokat Cipruson és nemzetközi fórumokon is, beleértve az Európai Bíróságot is. A tömeges polgári peres eljárás a ciprusi kormány, a központi bank és a Laiki Bank menedzsmenete ellen irányul. A központi bank ellen az a vád, hogy még a „haircut” előtti napokban is azt deklarálta, hogy a ciprusi bankrendszer stabil és megbízható, a köztársasági elnök pedig határozottan kijelentette, hogy Ciprus soha nem fog semmiféle „haircut” megállapodást elfogadni. Természetesen a „haircut” nemcsak a magánbetéteket érintette, hanem a vállalkozásokat is. Ráadásul a vállalkozók nemcsak saját pénzüket veszítették el, hanem például a megrendelőik által befizetett előlegeket vagy az adófizetésre tartalékolat összegeket is.

A SYKALA régóta sürgette a kormányt és a pénzügyminisztert, hogy terjesszék a parlament elé egy ún. Szolidaritási Alap létrehozását, amely legalább részlegesen tudná kompenzálni a károsultakat. Felhívják a figyelmet arra is, hogy azok, akik az adófizetők pénzét féltik a Szolidaritási Alaptól, gondoljanak arra, hogy az „ellopott” pénzek mentették meg Ciprust a teljes pénzügyi csődtől, és e nélkül ma nem léteznének sem adófizetők (csak „éhező állampolgárok”), sem működő állam.

A kormány egyébként már 2017 novemberében döntött arról, hogy 25 millió euróval létrehozza a Szolidaritási Ala-

pot, de az ellenzéki pártok elutasították a tervet arra való hivatkozással, hogy az akció csak Nikosz Anasztasziadesz elnök újraválasztását kívánja segíteni. A közelmúltban Harisz Georgiadesz ciprusi pénzügyminiszter ismételtén kijelentette, hogy az alapot létrehozzák, de véleménye szerint arról, hogy ki, milyen arányban részesedjen a kompenzációból, csak akkor érdemes határozni, ha az Alap tartalékai elérik a 300 millió eurót. Az alap feltöltésére két forrást jelölt meg: a költségvetés tartalékát, illetve a nem kihasznált állami vagyონrészesedések eladásából befolyó tőkét. Ez utóbbi becsült mértéke több mint 200 millió euró.

A SYKALA mindenesetre deklarálta, hogy mindaddig harcolni fognak, amíg az őket ért igazságtalanság erkölcsi és anyagi terheit viselniük kell, és amíg ki nem derül, hogy ki volt a felelős a hat éve kicsúcsosodott válságért.¹

AZ AKTUÁLIS GAZDASÁGI HELYZETKÉP

Az elemzők a ciprusi gazdaság kilátásait – bár számos kritikát is megfogalmaznak – alapvetően pozitívan ítélik meg. A költségvetési adósságot ugyanis sikerült csökkenteni, és várhatóan ez a tendencia tovább folytatódik, a gondot azonban abban jelölik meg, hogy a csökkentést nem alapvető strukturális átrendeződés, hanem „tűzoltó” jellegű lépések tették lehetővé.

Ciprus gazdaságának jellemzője, hogy a szolgáltatások (beleértve elsősorban az idegenforgalmat és a pénzügyi szolgáltatásokat) rendkívül magas, 80% körüli arányt képviselnek az ország GDP-jében. Ebből következően a termelő ágazatok jelentősége jóval kisebb, az ipar például csak 15%-kal járul hozzá a nemzeti ter-

mékhez. Az egyoldalú gazdasági struktúra oldása szempontjából fontosak azok a kormányzati lépések, amelyek az eddig alulfejlett szektorok – mint például az egészségügy, az oktatás, az energetika – továbbfejlesztését kívánják szolgálni. Elsődleges jelentősége volt azonban a 2013. évi gazdasági válság egyik fő kiváltó okait képező, ún. rossz (*non performing*) hitelek volumene csökkenésének. 2014 és 2018 között ezeknek a hiteleknek az állománya 60%-kal mérséklődött, a fennmaradó hitelállomány volumene azonban még mindig a GDP 50%-át teszi ki, és ez veszélyesen magas arány.

Rolf Strauch, az Európai Stabilitási Mechanizmus (ESM) vezető közgazdásza ennek ellenére egyenesen az ESM „sikertörténeteként” emelte ki egy nyilatkozatában Ciprust, különösen méltatta a gazdasági növekedés ütemét.² Hozzátette, hogy a rossz hitelek csökkenésével párhuzamosan erősödtek a ciprusi bankok, lehetővé téve, hogy a ciprusi gazdaság szempontjából fontos pénzügyi szolgáltatási iparág visszanyerje régi vonzerejét.

A ciprusi Költségvetési Tanács (*Fiscal Council*) kevésbé optimista. Vezetője szerint figyelmeztetéseiket, amelyekben óvna a kormányzati sikertörténetek túlbecsülésétől, érdekes módon nemcsak kormányoldalon, de az ellenzéki pártok részéről is figyelmen kívül hagyják. Hiszen egyetlen politikai erőnek sem tettszenek olyan követelések, amelyek szerint csökkenteni kell a költségvetési kiadásokat, vagy takarékosabban kell az állami vagyonnal bánni! A Költségvetési Tanács 2019. nyári jelentése³ kifejti, hogy a költségvetési kiadások magas volta ellenére a kormány keveset költ infrastruktúrára, K+F-re vagy a társadalmilag hátrányos helyzetben levők támogatására. Az állami

bérek folyamatosan nőnek (és ennek az ellenzéki vezetők is haszonélvezői), nincsenek szociális bérlakások, és a lakásbérleti díjak egyre kevesebb ciprusi számára elviselhetők.

A Költségvetési Tanács felhívja a figyelmet az alapvetően az idegenforgalomra épülő gazdaságpolitika veszélyeire is, hiszen a gyengülő orosz rubel, angol font és török líra következtében előreláthatóan csökken a beérkező turisták száma. Az adóbevételeket például a török líra gyengülése is apasztja, mivel egyre több ciprusi görög jár át az északi országrészre bevásárolni az ottani jóval olcsóbb benzint-, élelmiszer- vagy gyógyszerárak miatt.

A ciprusi versenyképesség jellemzői is alátámasztják az aggodalmakat. A kormány 2018 júniusában hozta létre a Gazdasági és Versenyképességi Tanácsot, amely most tette közzé első, Ciprus versenyképességét elemző jelentését (Cyprus Economy and Competitiveness Council, 2019). Röviden összefoglalva a jelentés mondanivalóját, egyértelműen kijelenthető: a ciprusi versenyképesség elmarad az EU átlagától és kiválasztott 12 benchmark ország ilyen mutatóinak többségétől is. Az elemzés szerint a mintegy 150 mutató alapján az alacsony versenyképesség hátterében elsősorban a gyenge üzleti szektor, az alacsony vállalkozói dinamizmus, az üzleti innovációk és a digitalizáció hiánya, az alternatív finanszírozási lehetőségekhez való nehéz hozzáférés, valamint az átlagosnál egyébként jobban képzett munkaerőn belül egyes szakmák teljes hiánya áll.

A ciprusi üzleti környezetet értékelve, a jelentés szerint vegyes a kép. A vállalkozásalapítás alacsony költségei, a relatív alacsony munkaerőköltségek (amely mögött a külföldi vendégmunkások magas

aránya áll), valamint az EU átlagához képest alacsonyabb üzleti ingatlanbérleti díjak vannak az egyik serpenyőben, ugyanakkor a magas energiaárak, különösen az elektromos energiaé, az internettel való ellátottság hiányosságai és az innovatív ágazatokhoz szükséges technikai szakképzettség hiánya orvoslást igényelnek.

Miből élünk most? – teszik fel sokan Cipruson a kérdést. A válasz: ingatlanértékesítésből és adóügyi kedvezményekkel idicsábított külföldi befektetők pénzének kezeléséből; eladjuk a tengerpartunkat és a napfényt – hangzik a vád –, és mi lesz, ha elfogy az eladható tengerparti ingatlanvagyon? A feltett kérdésre adott kormányzati válaszban ismételten felmerül a ciprusi energiavagyon reménybeli értékesítése, illetőleg a sziget kettéosztottságának megszűnéséből származó gazdasági előnyök majdani kihasználása.

CIPRUS MINT ENERGIAHATALOM?

2011-ben fedezték fel, hogy a Ciprust környező tengerek alatt számottevő gázvagyon rejlik. Az offshore készletek feltárásától sokan egy új ciprusi aranykor kezdetét remélték. Mindenesetre a sziget déli részén fekvő, ún. kizárólagos gazdasági övezetben (*Exclusive Economic Zone of Cyprus*) talált földgázmennyiség – legalábbis ciprusi mércével mérve – jelentős gazdasági haszonnal kecsegtetett. Az elsőként feltárt gázmező becsült volumene a szigetország belső fogyasztási igényeit 100-150 évig fedezné, és még exportra is jutna belőle. Mindennek azonban számos feltétele van, és az eddigi tapasztalatok szerint gyors eredményre nem lehet számítani.

Már 2011-ben megjelentek a gázvagyon feltárását és kitermelését biztosító

koncessziók megkötésére vonatkozó első tenderek, és mindössze fél év alatt megkötötték az első szerződést az amerikai Noble Energyvel, de ez csak a kutatófúrások elvégzésére vonatkozott.

Természetesen a hazai hasznosítás, illetve az exportlehetőségek kihasználása jelentős beruházásokat igényel, amelyeket azonban Ciprus egyedül nem tud és nem is akar megvalósítani. Ezért fontos, hogy a földgázvagyon feltárásával kapcsolatban a térség országaival, például az ugyancsak jelentős offshore készletekkel rendelkező Izraellel és Libanonnal intenzívebbé váljak a politikai és gazdasági kapcsolatok.⁴

A ciprusi energetikai miniszter, Jorgosz Lakkotrypisz legutóbbi sajtótájékoztatóján⁵ elmondta, hogy az elsőként kutattott mező kitermeléséről szóló szerződés aláírás előtt áll a koncesszió tulajdonosaival (Noble Energy, Shell, Delek). A következő 24 hónapban Ciprus további nyolc tenger alatti fúrás beindítását tervezi, amelyek közül hat a feltárást, kettő viszont már a kitermelést célozná. A koncessziós tárgyalások azzal a közös vállalkozással folynak, amelyek tulajdonosai a francia Total és az olasz ENI. Tárgyalások folynak arról a tenger alatti vezetékről is, amely az egyiptomi Idkuban levő LNG-terminálhoz (*liquefied natural gas*) szállítaná a gázt, ahonnan kerülhetne tovább a világpiacra. Ciprus nem mondott le egy saját LNG-terminál létesítéséről sem, de ehhez – mint a miniszter kifejtette – a jelenleg tervezettnél több gáz kellene, különben nem gazdaságos a működtetése.

Természetesen Ciprus kettéosztottsága és az ezzel kapcsolatos politikai feszültségek jelen vannak a gázvagyon kérdését illetően is. Törökország kétségbe vonja Ciprus jogát az egyedüli kitermeléshez, és

sját kutatófúrásokat kezdett a Ciprus környéki vizeken, amit viszont a görög oldal tekint illegálisnak. Ezzel kapcsolatban a legutóbbi konfliktus akkor alakult ki, amikor 2019 májusában Törökország a *Fatih* elnevezésű kutatóhajót a ciprusi Kizárólagos Gazdasági Zónába küldte, alig 60 kilométerre Páfosztól. A ciprusi kormány válaszul elfogadási parancsot adott ki a hajó személyzetére, beleértve a hajón tartózkodó angol és amerikai szakembereket is. Bár a lépés inkább csak szimbolikus jelentőségű, Ankara felháborodottan reagált. Recep Tayyip Erdogan török elnök szerint Törökországnak mint garantőr államnak nemcsak joga, hanem kötelessége is, hogy a földgáz feltárása kapcsán is megvédje a ciprusi törökök érdekeit, és kijelentette, hogy hadihajókat fognak rendelni a kutatást végző hajók védelmére. A fúrásokat pedig ez év július elején kívánják megkezdeni (Ioannidou, 2019).

A kereskedelmi háborúk, a Brexit, néhány jelentős valuta (például az orosz rubel vagy a török líra) erős volatilitása a kis és nyitott gazdaságok növekedési kilátásait az átlagosnál is erőteljesebben befolyásolhatja. Hatványozottan igaz ez a kis mediterrán országra, Ciprusra. Az angol-szász múlt (Ciprus sokáig angol gyarmat volt), a jelenlegi kapcsolatok miatt (több ezer brit állampolgár él állandó vagy időszakos jelleggel a szigeten, minden ambiciózus ciprusi fiatal az Egyesült Királyság valamelyik egyetemén tanul, és nem utolsósorban brit katonai támaszpontok működnek a szigeten), a Brexit kapcsán az átlagosnál is több kérdés merül fel a két ország jövőbeli viszonyát illetően.

Kérdőjelek vetődnek fel a szigeten lévő brit katonai támaszpontok jövőjével kapcsolatban is, amelyek a sziget területének mintegy 5%-át foglalják el. A függetlenség

gi megállapodás szerint a volt gyarmattartó Anglia ezeken a területeken szuverén jogokat gyakorol. Tény azonban, hogy a hágai Nemzetközi Bíróság februárban hozott, nem kötelező érvényű állásfoglalására alapozva az ENSZ Közgyűlés egy másik, hasonló módon birtokolt katonai támaszpont ügyében felszólította Angliát, hogy hat hónapon belül szüntesse meg a törvénytelen, gyarmatosító helyzetet, és adja vissza a támaszpont területét jogos tulajdonosának, Mauritiusnak. (Az ENSZ állásfoglalását 116 ország támogatta, és csak öt ország – köztük Magyarország – ellenezte.) A fenti események után Ciprus azonnal bejelentette, hogy kérni fogja a ciprusi brit katonai támaszpontok helyzetének felülvizsgálatát.

Az újraegyesítési tárgyalások sorozatos kudarcának elemzése egy külön írás tárgya lehetne. Fontos fejlemény, hogy az Észak-ciprusi Török Köztársaság 2019 májusában kinevezett új „miniszterelnöke”, Ersin Tatar mindenesetre sietett kijelenteni, hogy az eddigi tárgyalási alapot szolgáló megoldás, a föderális államszövetség kialakítása számára nem elfogadható. Tatar, aki köztudottan jobban kötődik Törökországhoz, mint elődei, azt nyilatkozta, hogy a föderalizmus felett már eljárt az idő, és a szigeten csak két független állam képzelhető el, mindkettő EU-tagsággal. Egyidejűleg még szorosabbá kívánja fűzni a gazdasági és politikai kapcsolatokat Törökországgal (Andreou, 2019). Ez az álláspont a további újraegyesítési tárgyalások végét is jelentheti. Az utolsó alkalommal, Crans-Montanában 2017-ben tartott kétoldalú tárgyalások kudarcra után egyébként már senki nem volt optimista ezen a téren.

E sorok írójának meggyőződése szerint nem Cipruson születik majd döntés

a kettészakított ország jövőjéről. Valódi nagyhatalmi akarat és nyomás esetén ugyanis az újraegyesítést már régen el lehetett volna érni. Az USA számára Ankara fontos, és a törökországi demokráciával kapcsolatos kritikák nem elég súlyosak ahhoz, hogy a jelenleg kialakult egyensúlyt megbontsák. Az Európai Unióban pedig az Észak-Ciprussal kapcsolatos bírálatok alkalmasak arra, hogy Törökországnak az EU-tagsággal kapcsolatos igényeit – ha egyáltalán még vannak ilyenek – sakkban tartsák. Az Egyesült Királyság pedig – mint ismert – a Brexittel van elfoglalva, és szintén nem igazán érdekelt a jelenlegi helyzet megbolygatásában.

JEGYZETEK

- ¹ A ciprusi gazdasági válságról részletesebben lásd Botos, 2013.
- ² Cyprus Mail, May 27, 2019.
- ³ Cyprus Mail, June 19, 2019.

- ⁴ A ciprusi földgázvagyon hasznosításával kapcsolatos külpolitikai vonatkozásokról részletesen beszámol Kacziba Péter cikke: Kacziba, 2013.

- ⁵ Cyprus Mail, May 21, 2019

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Andreou, Evie (2019): Clash in North Over Direction of Cyprus Problem. *Cyprus Mail*, May 23, <https://cyprus-mail.com/2019/05/23/clash-in-north-over-direction-of-cyprus-problem/>.
- Botos Balázs (2012): Ciprus: Európa és Törökország között. *Polgári Szemle*, 8. évf., 1–2.
- Botos Balázs (2013): A ciprusi gazdasági összeomlás természetrajza. *Külügyi Szemle*, 12. évf., 4. sz., 133–148.
- Cyprus Economy and Competitiveness Council (2019): 2019 Cyprus Competitiveness Report. Nicosia.
- Ioannidou, Lizzy (2019): Erdogan: We Have the Ships, We Will Drill. *Cyprus Mail*, June 13, <https://cyprus-mail.com/2019/06/13/erdogan-we-have-the-ships-we-will-drill/>.
- Kacziba Péter (2013): A ciprusi földgázkinccs feltárásának bel- és külpolitikai sajátosságai. *Külügyi Szemle*, 12. évf., 4. sz., 149–171.